

6. Жаркова Т.В. Речевая агрессия в языке СМИ // Язык и культура – основа общественной связности. IX Невские чтения. – СПб., 2007. – С. 60.
7. Колесников Н. И., Корнилов Е. А. Поле русской брани. Предисловие к словарю бранных слов и выражений. <http://www.nicomant.fils.us.edu.pl/jrn/1999/j4/4.1/10.1kornilov.html>
8. Курс общей лингвистики / Редакция Ш. Балли и А. Сеше; Пер. с франц. А. Сухотина. Де Мауро Т. Биографические и критические заметки о Ф. де Соссюре; Примечания / Пер. с франц. С. В. Чистяковой. Под общ. ред. М. Э. Рут. – Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 1999. – 432 с.
9. Ломтев Т. П. Общее и русское языкознание. – М., 1976. – С. 54 – 60.
10. Самарина И.В. Коммуникативные стратегии "создания круга чужих" и "создания круга своих" в политической коммуникации (прагмалингвистический аспект): Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19 / Ростов. гос. пед. ун-т. – Ростов-на-Дону, 2006. – 21 с.
11. Смирницкий А. И. Синтаксис английского языка. – М., 1957. – С. 13.
12. Чудинов А.П. Политическая лингвистика: учеб. пособие. – М.: Флинта: Наука, 2007. – 256 с.
13. Шарифулин Б.Я. Обсценная лексика: терминологические заметки. http://library.krasu.ru/ft/ft_articles/0070226.pdf
14. Шаронов И.А. Приемы речевой агрессии: насмешка и ирония. <http://il.rsuh.ru/lib/aggr/04.pdf>
15. Шейгал Е.И. Семантика политического дискурса. – М.: ИТДГК "Гнозис", 2004. – 326 с.
16. Шейгал Е.И., Черватук И.С. Власть и речевая коммуникация // Известия РАН. Серия литературы и языка. Т. 64. – 2005. – № 5. – С. 18.
17. Coser L.A. The Functions of Social Conflict. – London: Free Press, 1956. – P. 8.
18. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English. – Oxford University Press, 2005. – 1780 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ірина Муратова – аспірант кафедри англійської філології та перекладу ім. Д.І. Квеселевича Житомирського державного університету ім. І.Я. Франка

Наукові інтереси: прагматика англійської мови.

СУБ'ЄКТ ТА ОБ'ЄКТ ОЦІНКИ У ДІАЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ (на матеріалі німецької художньої прози)

Леся ОВСІЄНКО (Київ, Україна)

У статті детально охарактеризовано адресанта та адресата як суб'єкта та об'єкта оцінки у німецькомовному діалогічному дискурсі, досліджено їх оцінну мовленнєву діяльність та виділено основні оцінні аспекти спілкування.

The article is devoted to the problem of assessment speech activity and main aspects of communication. The addresser and addressee are assessed as the agent and object in German dialogic discourse.

Дослідження суб'єкта та об'єкта оцінки в діалогічному дискурсі можливі лише при правильній інтерпретації й розумінні висловлення, за умов врахування цілої низки комунікативно релевантних даних. На першій план зазвичай виступають ті, які характеризують учасників мовленнєвого акту. Комунікативний мовний акт може здійснюватися усно чи за допомогою письма, але він обов'язково передбачає існування двох учасників: відправника інформації (адресанта) і одержувача (адресата) [8]. Найпоширенішою формою комунікативного акту є діалог, де обидва учасники спілкування перемінно перебувають у ролях відправника й отримувача. Саме в діалозі розкривається суть процесу обміну інформацією [7: 257-258].

Проблема адресанта і адресата у дискурсі стала останнім часом досить актуальною, до неї звертається все більше вчених [Н.Д. Арутюнова, О.П. Воробйова, О.А. Земская, Г.Г. Почепцов, О.О. Селіванова, О.І. Федотова, В.В. Шумихина та ін.]. Відомі лінгвісти здійснили певний вклад у розробку згаданого питання, розглянули фактор адресата в багатьох аспектах, зовсім залишивши поза увагою фактор адресанта, який є також важливим при здійсненні комунікації та ніколи не досліджували одночасно обох учасників дискурсу з точки зору оцінної семантики. До цього часу лишається чимало незаповнених прогалів у сфері дослідження, пов'язаних із цією проблемою, оскільки їй присвячені лише поодинокі наукові розвідки.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю детального вивчення суб'єкта та об'єкта оцінки в німецькомовному діалогічному дискурсі.

Об'єктом розгляду запропонованої статті є оцінна мовленнєва діяльність комунікантів (адресанта та адресата) діалогічного дискурсу. **Предметом** дослідження є вербальні засоби вираження оцінки у конфліктній ситуації мовлення. **Мета** дослідження – дати детальну характеристику адресанту й адресату, ретельно вивчити оцінну мовленнєву діяльність

комунікантів по відношенню один до одного та виділити основні оцінні аспекти спілкування, пов'язані з суб'єктом та об'єктом оцінки в діалогічному дискурсі.

Комунікація між мовними особистостями здійснюється різними засобами, із яких мовні – найголовніші. Вони допомагають комунікантам впливати один на одного. Такі аспекти спілкування, поєднані мовленнєвим впливом учасників один на одного з допомогою мовних засобів, називаються *прагматичними* [2: 105]. Проблема адресанта у сучасному мовознавстві представлена вивченням контексту на фоні особистості мовця, його біографії, врахуванням його психологічних особливостей. Саме на цьому тлі й відбувається його дослідження. У комунікативній лінгвістиці адресант розглядається в різних аспектах: особистісному, соціальному, культурному, етнічному та ін. Він має певний соціальний статус, ситуаційну роль, керується певними мотивами, настановами, програмує власну комунікативну діяльність на підставі стратегій, реалізує їх у тактиках проведення й корекції спілкування.

Під *суб'єктом оцінки* мається на увазі особа (або група осіб), яка приписує цінність певному предмету шляхом вираження конкретної оцінки [3: 21]. Суб'єктом оцінки в процесі здійснення мовленнєвого акту найчастіше виступає адресант. Прагматичні аспекти спілкування, про які йшлося вище, нерозривно з ним пов'язані. Під *адресантом* розуміють одного з комунікантів; того, хто породжує висловлювання, тобто мовця або автора тексту [6: 14]. Відомий український мовознавець Бацевич Ф.С. характеризує адресанта як особу, яка тримає у своїх руках увесь процес комунікації – виникнення, початок, тривалість, її завершення, схеми взаємодії з адресатом, тематику спілкування тощо [2: 105]. Дослідник виділяє близькі адресанту аспекти спілкування, не забуває про відкриту та приховану мету спілкування. Комунікант у ролі адресанта вступає в процес комунікації з певною чітко вираженою або прихованою метою, яка є основним стрижнем побудови конкретного дискурсу. Мовленнєві стратегії, тактика та типи мовленнєвої поведінки залежать від ілюктивних намірів адресанта, його певної комунікативної мети. Відповідно правила розмови залежать також і від принципів співробітництва, підтриманих чи не підтриманих адресантом. До настанов мовця вчений відносить непрямі смисли, натяки, інакомовлення, що залежать від вибору адресантом вести спосіб ведення конкретної інтеракції із конкретними адресатами [там само: 105-106]. Так, наприклад, у німецькомовному діалогічному дискурсі оцінна мовленнєва діяльність комунікантів є яскраво вираженою, адресант досягає своєї прагматичної мети, реалізуючи свій комунікативний вплив крізь призму оцінки.

У дискурсі відбувається розщеплення адресанта на реальну особистість того, хто породжує повідомлення; функцію адресанта (автора) як відображення його світогляду, оцінок, думок, позицій і сприйняття цієї ролі реальним адресатом [6: 14].

Іншим учасником комунікативного акту є адресат. Його не тільки по-різному характеризують як мовну особистість, він є носієм певного мовленнєвого амплуа [5: 216]. Саме адресат найчастіше виступає *об'єктом оцінки* в діалогічному дискурсі. Арутюнова Н.Д. вважає адресата пасивним учасником комунікації, називає його отримувачем інформації, рецептором, інтерпретатором, слухачем, співбесідником і т.д. [1: 358]. Ситуацію мовлення не можна представити без чинника адресата. На думку дослідниці, комунікативні наміри адресанта повинні бути скоординованими відповідно до соціально зумовлених психологічних особливостей адресата. Помічено, що адресат, як і адресант, вступає у процес комунікації не як глобальна особистість, а в певному своєму амплуа або функції, яка відповідає аспекту адресанта. У стандартній мовленнєвій ситуації параметри адресанта і адресата мають бути узгодженими між собою [там само: 357-358].

Будь-який мовленнєвий акт розрахований на певну модель адресата. Його функція в мовленнєвому акті полягає у ролі слухача та замикається сприйняттям та інтерпретацією адресованого йому повідомлення. Встановлено, що адресати можуть різнитися своєю комунікативною сутністю в аспекті актокомунікативних функцій, тому виділяють такі модифікації адресата як квазіадресат, адресат-ретранслятор та непрямий адресат [5: 216].

Виділення модифікацій адресата відбувається шляхом співвіднесення реального різноманіття адресатів із типовим адресатом та власне адресатом [там само: 218]. (Власне) адресат – особа, або група осіб, якій / яким призначається висловлення певної ситуації

спілкування у діалогічному дискурсі. Це висловлення завжди стосується адресата і йде від мовця. Адресант є суб'єктом висловлення у діалогічному дискурсі, а адресат – об'єктом. Саме йому призначається іллокутивний зміст сказаного. Та не завжди він виправдовує усі сподівання адресанта. Він може дещо не розчутити, або неправильно зрозуміти сказане, чи помилково трактувати отриману від адресанта інформацію.

Відносини між учасниками комунікації можуть бути міжособистісними (симпатії, антипатії, знання один одного) та рольовими (соціальний статус, влада, місце в групі та поза нею) [4: 22]. Взаємодія комунікантів у ситуації спілкування можлива лише завдяки спільному коду однієї мови, спільності тезаурусів, комунікативних навичок, настанов, знань соціальної системи, культури тощо. Їх соціальна характеристика полягає також у визначенні віку, родинних взаємин комунікантів, а також їх ролі в мовленнєвому акті. До соціальних факторів, які детермінують структуру комунікативної ситуації, належать: склад учасників комунікації, соціокультурологічні норми їх поведінки, місце і час мовленнєвого процесу, соціальна дистанція між співрозмовниками у процесі спілкування, соціальний статус, ступінь знайомства та рівень формальності умов комунікації.

Стосунки між комунікантами в діалогічному дискурсі визначені найчастіше типом оцінного значення. Варіативність оцінних мовленнєвих кроків виражена наявністю експліцитної та імпліцитної номінації, що містить оцінну семантику. Під час здійснення мовленнєвої діяльності виникає об'єднання усіх типів ходів у мовленнєві взаємодії, а вони, в свою чергу, об'єднуються у трансакції. Саме так і створюється ієрархія мовленнєвої діяльності діалогічного дискурсу: повідомлення (мовленнєвий акт) → мовленнєвий хід → мовленнєва взаємодія → мовленнєва трансакція [2: 74]. Характерним для оцінних номінацій діалогічного мовлення є: вживання редукованих форм виразу оцінки; наявність оцінних мовленнєвих кроків з імпліцитним об'єктом оцінки; імплікація всіх основних компонентів оцінки в репліках у відповідь; перевага позитивних оцінок, коли об'єктом оцінки виступає адресат; велика частка емоційних і категоричних оцінок та інше.

У діалогічному мовленні оцінному значенню притаманні різноманітні форми та засоби вираження, головними з яких є лексичні засоби вербалізації оцінки. Майже всі вони мають оцінну семантику. Розглянемо, як проявляється їх вплив на розвиток комунікативних подій в дискурсі, фрагмент якого відібрано з роману H.Sponsel „Made in Germany“ („Виготовлено в Німеччині“). Комуніканти – Professor Snell (адресант) та Ernst Abbe (адресат). Розмова відбувається у будинку адресанта, куди напередодні було запрошено адресата. У запропонованому дискурсі мова йде про адресата – молодого дослідника Ернста Аббе та його успіхи в сфері наукового дослідження. Комунікативна ситуація відібраного дискурсу є прагматичною, носить динамічний характер; у ній спостерігаємо інтенційний вплив адресанта на адресата шляхом оцінно-маркованої діяльності. Цілісна комунікативна ситуація є діалогічною, за кількістю тем – політемна, відбувається у приватній обстановці і є конфліктною. Адресант (Professor Snell) як старший колега намагається переконати адресата – свого молодшого колегу (Ernst Abbe) в скорому обов'язковому успіху його досліджень, якщо той не припинить працювати в університеті. Саме такий комунікативний зміст містить його наступний мовленнєвий крок: *Ich fühle mich nicht befugt, Ihnen irgendwelche Vorwürfe zu machen. Aber als älterer Kollege darf ich Ihnen vielleicht sagen: Auf diesem Weg, den Sie jetzt gehen, kommen Sie in Jena nicht weiter. Mein Gott, was sind Sie für ein Eigenbrötler! Sie sollten sich endgültig darüber klarwerden, dass Sie als Dozent an der Universität von Jena gewisse gesellschaftliche Verpflichtungen haben. „Am allerwenigsten Sie, der Sohn eines Arbeiters! Ein Mensch, der ohne Standesbewußtsein zum Akademiker wurde.“*

Ernst Abbe war plötzlich hellwach und sprang auf. Er verspernte dem Professor den Weg. Es war, als wollte er in ihm das Schicksal herausfordern.

„Sie wollen also damit sagen, dass ich, der Sohn eines Arbeiters, mehr oder weniger als Außenseiter betrachtet werde?“

Professor Snell war erschrocken. So hatte er es nicht gemeint. Beruhigend legte er die Hände auf die Schultern des jungen Dozenten [9: 58-59].

Професор Снель, як старший за віком (*als älterer Kollege*) і вищий за своїм соціальним статусом оцінює адресата за дивака (*ein Eigenbrötler*) із-за його необдуманого рішення щодо

зміни місця роботи. У Ернста є намір покинути університет та перейти викладати у звичайну школу. Підґрунтям для негативної оцінки ймовірного вчинку адресата є такі чинники як низька заробітна плата та неможливість кар'єрного росту (*Auf diesem Weg kommen Sie in Jena nicht weiter*). Попри такий мовленнєвий крок адресанта, адресат не погоджується із вираженою оцінкою, емоційно вистрибує, неправильно сприймає позитивну експліцитну оцінку як негативну (*Sie wollen also damit sagen, dass ich, der Sohn eines Arbeiters, mehr oder weniger als Außenseiter betrachtet werde?*). Та насправді це твердження помилкове, таке, що не має логічного підґрунтя, бо насправді професор сприймає свого партнера по комунікації як світило в науці (*Ein Mensch, der ohne Standesbewußtsein zum Akademiker wurde*), не дивлячись на його робітниче походження (*der Sohn eines Arbeiters*). Незважаючи на те, що комунікантами цієї ситуації є люди високого соціального статусу, та все ж вона носить конфліктний характер. Говорячи про оцінні мовленнєві кроки в діалогічному дискурсі, можна стверджувати, що у цій ситуації спілкування були порушені норми ввічливості адресата. Підтвердженням цьому є: *Ernst Abbe war plötzlich hellwach und sprang auf. Er versperrte dem Professor den Weg. Professor Snell war erschrocken. So hatte er es nicht gemeint*. Та все ж професор як адресант дискурсу не вийшов з конфліктної ситуації, а навпаки намагався інтенсифікувати ступінь мовленнєвого впливу на Ерста Аббе:

„Was ich persönlich von Innen halte, wissen Sie gut genug. Ob ich die Meinung der sogenannten guten Gesellschaft von Jena teile, das steht auf einem anderen Blatt. Soviel mir aber bekannt ist, wurden Sie bisher von keinem anderen Kollegen zum Mittagessen eingeladen. Gibt Ihnen das nicht zu denken? Abbe, wenn Sie doch endlich einsehen wollten, dass ich es gut mit Ihnen meine! Wenn Sie doch begreifen würden, dass man sich über eine Gesellschaftsordnung nicht einfach hinwegsetzen kann, am allerwenigsten dann, wenn man erst am Anfang seines Weges steht! Sie waren mein bester Schüler, die Universität hat keinen fähigeren Privatdozenten als Sie. Verbauen Sie sich Ihren Weg nicht durch Ihre Dickköpfigkeit!“ [9: 60].

Із поданого фрагменту витікає, що адресант не поділяє думки своїх колег по відношенню до Ернста, оцінює його завжди з найкращої сторони (*Sie waren mein bester Schüler, die Universität hat keinen fähigeren Privatdozenten als Sie*), зазначаючи, що той був його найкращим студентом і залишається кращим доцентом в університеті. Використовуючи стратегію поради, він просить, аби той не псував собі життя із-за своєї впертості. Комунікативна компетенція досвідченого професора допомагає заспокоїти впертого учня і той погоджується з його словами та вибачається.

Professor Snell war ganz ruhig geworden. Er setzte sich wieder und wartete, bis auch Ernst Abbe wieder ihm gegenüber im Sessel Platz nahm. Diese Aussprache mußte sein.

„Entschuldigen Sie“, begann Ernst Abbe, „aber irgendwem mußte ich es einmal sagen. Sie wissen, ich habe meine Mutter verloren, als ich noch sehr klein war. Nichts gegen meinen Vater. Aber ein Kind, das ohne Mutterliebe aufwächst, muss immer auf vieles verzichten. Vielleicht bin ich deswegen so ein Eigenbrötler, so dickköpfig und – wenn Sie es so nennen wollen – so verschlossen... Ich will etwas schaffen, etwas erreichen. Wenn ich mich jemals durchsetzen werde, dann nur durch meine wissenschaftliche Leistung. Ich meine, sie sollte mehr gelten als die sogenannten guten Beziehungen“ [9: 60].

Ернс заспокоюється, розуміє, що наговорив зайвого. Адресат сприйняв оцінку партнера по комунікації і висловив самооцінку (*Vielleicht bin ich ein Eigenbrötler, so dickköpfig und so verschlossen*), обґрунтувавши це тим, що зростав без мами, поза батьківською увагою (*Ich habe meine Mutter verloren, als ich noch sehr klein war. Nichts gegen meinen Vater. Aber ein Kind, das ohne Mutterliebe aufwächst, muss immer auf vieles verzichten*). Досвідчений адресант розуміє, що конфлікт вичерпано, бачить, що досягнуто порозуміння і тому з легкістю посміхається.

Über das Gesicht des Professors huschte der Anflug eines Lächelns:

„Manchmal sind Sie beneidenswert jung. Sie sind ein Idealist, Abbe. Mit Idealismus allein kommt man nicht sehr weit, glauben Sie einem alten erfahrenen Mann. Ich meine es wirklich gut mit Ihnen und würde Ihnen empfehlen, doch noch einmal darüber nachzudenken. Ich bin sicher, dass Sie einmal großen Erfolg haben werden. Aber warum machen Sie sich den Weg so schwer, wenn er über die Gesellschaft doch viel leichter ist!“ [9: 61]

Професор називає Аббе ідеалістом, а ідеалізм, на його думку не принесе Ернсту нічого хорошого (*Sie sind ein Idealist, Abbe. Mit Idealismus allein kommt man nicht sehr weit.*) та наголошує, що той ще досить молодий (*beneidenswert jung*). Та не дивлячись на всі ці недоліки особистості Ернста Аббе, адресант впевнений у своєму учневі та у тому, що той обов'язково досягне успіху (*Ich bin sicher, dass Sie einmal großen Erfolg haben werden*).

„*Meinen Sie?*“ *fragte Abbe zurück. „Ich glaube nicht an die Gesellschaft. Ich glaube nur an meine Aufgabe“* [9: 61].

Під кінець розмови видно, що адресат заспокоюється, погоджується із цінними вказівками професора щодо вибору свого життєвого шляху (*Aber warum machen Sie sich den Weg so schwer, wenn er über die Gesellschaft doch viel leichter ist!*) і починає вірити в себе (*Ich glaube nur an meine Aufgabe*). Саме з допомогою правильно відібраної оцінної лексики під кінець розмови досягнуто порозуміння, а ситуація мовлення переходить із конфліктної у консенсусну.

Суб'єктом оцінки у запропонованому дискурсі виступає професор, а об'єктом – його молодий підлеглий. Оцінна діяльність ініціатора дискурсу поширюється тільки на ситуативно необхідні напрямки дискурсивного розвитку. Адресант із більшим життєвим досвідом тримає у своїх руках увесь хід розмови, відкрито оцінює свого партнера по комунікації, не боїться докорів із його сторони, вступає в процес комунікації з метою переконання адресата у неправильності прийнятих ним рішень, натякає на те, що не всі колеги розділяють його думку (ніхто крім нього не запрошує молодого вченого до себе додому на обід) і досягає поставленої перед собою мети. Опора на позитивну оцінку особистісних рис адресата є ефективними засобами мовленнєвого спонукального впливу на нього. Проблему допомагають вирішити такі прагматичні пресупозиції як оцінка мовцем спільного фонду їх знань та спільні інтереси, а також вміння організувати висловлення відповідно до того, на чому він акцентує свою увагу (у нашому випадку це впертість партнера по комунікації). Адресат як об'єкт оцінки у діалогічному дискурсі сприймає передану йому інформацію, інтерпретуючи її у певний спосіб, сприймає цю оцінку та погоджується з адресантом.

Отже, на основі сказаного, можна дійти такого висновку. Оцінка у діалогічному дискурсі може бути зумовлена: типом суб'єкта оцінки, типом об'єкта оцінки, позицією оцінного висловлення у діалогічному дискурсі, соціальним статусом обох комунікантів, індивідуальним стилем адресанта тощо. Фактору адресата відводиться ключова роль у дискурсі, бо саме від його сприйняття чи несприйняття оцінної мовленнєвої діяльності адресанта як суб'єкта оцінки і залежить подальший розвиток комунікативних подій та визначається тип ситуації спілкування. Позитивна оцінка адресата визначає у конкретній комунікативній ситуації емоційне спрямування його мовленнєвої і немовленнєвої поведінки та посилює комунікативний вплив. Комунікативний успіх дискурсивної взаємодії настає тоді, коли оцінка комунікантами одних і тих самих феноменів збігається, але не на рівні конситуації як такої, а на рівні уявлень про неї та її оцінки.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Арутюнова Н.Д. Фактор адресата. // Изв. АН СССР. Сер. литературы и языка. – 1981. – Т. 40, №4. – С. 356-361.
2. Бачевич Ф.С. Основы коммуникативной лингвистики: Підручник. – К.: Академія, 2004. – 344 с.
3. Ивин А.А. Основания логики оценок. – М.: Изд. Московского ун-та. – 1970. – 231 с.
4. Карасик В.И. Язык социального статуса. – М.: ИТДГК „Гнозис“, 2002. – 333 с.
5. Почепцов Г.Г. О коммуникативной типологии адресата // Вісник Харківського національного університету. Сер. Романо-германська філологія. – Х.: Константа. – 2006. – № 741. – С. 216-218.
6. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.
7. Семчинський С.В. Загальне мовознавство. Видання друге, перероблене і доповнене. – К.: АТ „ОКО“, 1996. – 416 с.
8. Meibauer J. Pragmatik. Eine Einführung. Zweite, verbesserte Auflage. – Tübingen: Stauffenburg Verlag, 2008. – 208 S.
9. Sponzel H. Made in Germany: die dramatische Geschichte des Hauses Zeiss.-Gütersloh: C. Bertelsmann Verlag, 1957.–336 S.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Леся Овсієнко – аспірантка кафедри німецької філології Київського національного лінгвістичного університету.
 Наукові інтереси: дискурс, прагматичні та семантичні складові діалогічного дискурсу.